

Сопіга Анастасія,

студентка ІV курсу І (бакалаврського)
рівня вищої освіти (групи УМЛ6-1-22-4.0д.)
спеціальності 035 «Філологія»
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник:

О.А. Стишов, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

УДК 811.161.2'38:821.161.2-32Грінченко

ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ МЕТАФОР У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Статтю присвячено дослідженню метафоричної системи в прозових творах Бориса Грінченка, яка розглядається як один із ключових чинників його індивідуального стилю та художнього мислення. Метафора у творчості письменника постає не лише як засіб образного вираження, а й як інструмент глибшого осмислення соціальних реалій, внутрішнього світу персонажів і морально-етичних проблем. У роботі окреслено основні тематичні напрями використання метафор, що охоплюють психологічні переживання, природні явища, соціально-побутові реалії та абстрактні категорії. Така систематизація дозволяє

простежити багатовимірність метафорики, її здатність поєднувати конкретне й узагальнене, матеріальне й духовне, а також формувати цілісність художнього простору. Особливе значення має висвітлення функцій метафори в прозі письменника. Вона виконує естетичну роль, створюючи образність і експресивність тексту, а також смислотворчу, адже через метафоричні конструкції автор формує власну позицію щодо соціальних процесів, моральних цінностей і духовних пошуків людини. Метафора стає засобом комунікації між письменником і читачем, сприяє емоційному залученню та глибшому розумінню художнього змісту. Результати дослідження засвідчують, що метафорична система Бориса Грінченка має комплексний характер і є одним із визначальних чинників його творчості. Вона поєднує різні тематичні групи, формує цілісність художнього простору та забезпечує глибину відтворення соціальних і психологічних реалій. Таким чином, метафора в прозових творах письменника постає як універсальний інструмент, що визначає індивідуальність його стилю та робить вагомий внесок у розвиток української літературної мови кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: метафора; проза; тематичні групи; індивідуальний стиль; художній простір.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві й мовознавстві значну увагу приділяють дослідженню художніх засобів як важливого елемента індивідуального стилю письменника. Доробок Бориса Грінченка, зокрема його прозові твори, відзначається глибиною зображення внутрішнього світу людини, соціальних реалій і взаємодії особистості з довкіллям. Відомо, що його проза належить до реалістичного напрямку та відображає життя українського селянства, моральні цінності й суспільні проблеми. Проте проблематика системного аналізу метафор як важливого засобу художньої виразності в його прозі на сьогодні залишається недостатньо вивченою.

Особливої актуальності набуває проблема класифікації метафор у прозових творах письменника, оскільки вони не лише прикрашають текст, а й виконують глибоку смислотвірну функцію, допомагаючи передати психологічний стан персонажів, авторське ставлення до подій і соціальні явища. Попри наявність поодиноких досліджень, присвячених мовним особливостям творчості Б.Грінченка питання тематичної систематизації метафор залишається недостатньо опрацьованим.

Метою статті є визначення та аналіз тематичних груп метафор у прозових творах Бориса Грінченка для виявлення їх ролі у формуванні художнього змісту та індивідуального стилю письменника

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Опрацьовані наукові праці дають змогу простежити різні напрями вивчення творчості Бориса Грінченка – мовностилістичний, фольклористичний, лексико-семантичний та концептуально-метафоричний.

У роботі І. Глуховцевої (Глуховцева, 2008) зосереджено увагу на пареміях у фольклорній спадщині Б. Грінченка. Дослідниця підкреслює тісний зв'язок письменника з народною традицією, що виявляється у використанні прислів'їв і приказок як важливого засобу відтворення національного світогляду та художньої виразності. Це дозволяє глибше зрозуміти витoki його образної системи, зокрема метафорики. У двотомному виданні «Твори» Б. Грінченка (1990) представлено основний корпус художньої спадщини письменника, що є базовим джерелом для мовностилістичних і літературознавчих досліджень. Саме на матеріалі цих текстів аналізуються художні засоби, зокрема метафори різних тематичних груп (Глуховцева, 2008).

Дисертаційне дослідження М. Кравченко присвячене мові й стилю творів Б. Грінченка. Авторка відзначає реалістичність його художнього мовлення, активне використання народнорозмовної лексики та образних засобів, що формують індивідуальний авторський стиль і сприяють виразності метафоричних конструкцій (Кравченко, 2001).

У статті В. Леснової розглянуто засоби вираження оцінки в художніх творах письменника. Дослідниця доводить, що оцінність у текстах Б. Грінченка часто реалізується через метафоричні образи, які передають ставлення автора до соціальних явищ і персонажів, посилюючи емоційно-експресивний ефект (Леснова, 2015).

Сучасні підходи до розуміння метафори представлено в праці Л. Ніжнік (Ніжнік, 2022), де концептуальна метафора розглянуто як когнітивний інструмент осмислення абстрактних понять. Хоча дослідження не присвячене Б. Грінченкові безпосередньо, його теоретичні положення є важливими для аналізу метафоричної системи письменника, зокрема для інтерпретації абстрактних і психологічних образів.

Науковий підхід до метафори як текстового явища представлено в монографії Т. Єщенко, де досліджується антропоцентричний вимір метафор у поетичних

текстах (Єщенко, 2018). Це дозволяє застосувати подібний підхід і до прози Грінченка, особливо при аналізі метафор внутрішнього стану персонажів.

Виклад основного матеріалу. Творчість Бориса Грінченка посідає важливе місце в історії української літератури кінця XIX – початку XX сторіччя, оскільки поєднує в собі реалістичне відображення життя народу, глибокий психологізм і багатство художніх засобів. Письменник прагнув правдиво змалювати соціальні умови, внутрішній світ людини та її переживання, використовуючи різноманітні мовні засоби, серед яких особливе місце належить метафорі.

Метафора як один із найвиразніших тропів відіграє важливу роль у прозових творах Б. Грінченка, адже вона не лише прикрашає текст, а й допомагає глибше розкрити характери персонажів, передати емоційні стани та відобразити складні соціальні явища. Саме через систему метафор автор формує художній світ твору, надаючи йому образності, експресивності та смислової багатогранності (Ніжнік, 2022).

Відомо, що метафора – це один із різновидів лексико-семантичного способу словотворення, тобто перенесення назви з одного предмета на інший на основі подібності:

- зовнішніх ознак,
- структури,
- функцій.

Метафора – це літературознавче поняття. Метафора – це троп, тобто якийсь образ, що ґрунтується на вживанні слів, власне, у переносному значенні. Сенс метафори в тому, щоб посилити емоційну виразність мови. Метафора є перенесенням властивостей одного предмета на інший предмет за принципом їхньої певної подібності (Ніжнік, 2022).

Метафори, що відображають внутрішній світ людини, займають центральне місце в художній прозі, оскільки вони дають змогу передати ті явища, які неможливо безпосередньо побачити чи описати буквально. Почуття, думки, емоції, переживання – це абстрактні категорії, тому в літературі вони осмислюються через перенесення ознак конкретних, матеріальних явищ на внутрішній стан людини. Такий процес називають «опредметненням» абстрактного, коли складні психологічні явища стають зрозумілими через знайомі образи реального світу (Ніжнік, 2022).

На основі опрацьованого матеріалу виявлено, що в прозових творах Б. Грінченка найбільшу тематичну групу становлять метафори для передачі внутріш-

нього стану героя. Найчастіше для створення таких метафор письменник використовував образи природи, стихій і руху. Наприклад, внутрішній стан героя може передаватися через вогонь («серце палає», «в душі горить тривога»), воду («думки течуть», «сльози ллються рікою»), світло чи темряву («душа світлішає», «серце потемніло»), а також рух («думки блукають», «надія піднялася»). Подібні образи не є випадковими вони відображають загальні закономірності мислення людини, яка схильна пояснювати складне через просте й відоме. Окрім цього, метафори внутрішнього світу часто виконують функцію психологізації тексту. Вони дозволяють авторові не прямо описувати стан персонажа, а показувати його через образи, які викликають у читача певні асоціації. Завдяки цьому читач не просто отримує інформацію, а емоційно проживає стан героя. Наприклад, замість прямого твердження про страх або тривогу автор може використати метафору, яка створює напружений образ, і таким чином посилює вплив тексту (Грінченко, 1990).

Важливою особливістю цієї тематичної групи є її тісний зв'язок із характером персонажа та розвитком сюжету. Через метафори внутрішнього світу розкриваються конфлікти, переживання, духовні пошуки людини. Вони можуть відображати як миттєві емоції, так і тривалі психологічні стани – сум, радість, розчарування, надію. У цьому контексті метафора виступає не лише художнім засобом, а й інструментом глибшого пізнання людини. Крім того, такі метафори мають узагальнювальний характер. Хоча вони описують індивідуальний стан конкретного героя, водночас є зрозумілими для широкого кола читачів, адже ґрунтуються на універсальних людських переживаннях. Саме тому метафори внутрішнього світу сприяють встановленню емоційного зв'язку між автором і читачем.

У прозових творах Бориса Грінченка природні метафори відіграють важливу роль у змалюванні довкілля, адже саме через образи природи письменник створює цілісну картину життя, передає атмосферу та емоційний настрій подій. Природа у його творах не є лише тлом – вона активно взаємодіє з людиною, підсилює зміст і допомагає глибше розкрити авторський задум (Кравченко, 2001). Б. Грінченко часто використовує метафори, пов'язані з явищами природи – сонцем, вітром, небом, землею, порами року. Наприклад, весна у його творчості постає не просто як пора року, а як символ оновлення, надії та пробудження життя. У циклі «Весняні сонети» образ весни асоціюється з відродженням сил і внутрішнім піднесенням людини. Таке метафоричне осмислення природи дозволяє авторові передати не лише зовнішні зміни в довкіллі, а й внутрішні процеси, що

відбуваються в душі людини. У прозі письменника природні явища часто «олюднюються», тобто набувають рис живих істот. Наприклад, вітер може «говорити», ніч – «огортати», а сонце – «зігрівати не лише землю, а й душу». Подібні метафори створюють відчуття єдності людини й природи, що є характерною рисою художнього мислення Б. Грінченка. Через це навколишній світ сприймається не як щось відокремлене, а як жива частина людського існування.

Особливе значення природні метафори мають у змалюванні селянського життя, яке займає центральне місце у творчості письменника. Описуючи тяжкі умови існування, працю, бідність і боротьбу за виживання, автор звертається до образів природи, щоб підсилити реалістичність і емоційний вплив. Так, холод, вітер, темрява або безплідна земля можуть символізувати труднощі життя, соціальну несправедливість і безвихідь. Варто підкреслити, що у прозових творах Бориса Грінченка природні метафори не лише змальовують довкілля, а й виступають важливим засобом художнього узагальнення дійсності. Письменник як представник реалізму прагнув правдиво відтворити життя українського села, тому образи природи в його творах тісно пов'язані з побутом, працею та соціальними умовами життя людей. Через це природні метафори набувають не лише естетичного, а й соціального значення (Леснова, 2015).

Наприклад, у творах, де змальовується тяжке життя селян, природа часто подана через образи холоду, темряви, вітру або виснаженої землі. Такі метафори не просто описують середовище, а підсилюють відчуття складності існування, безвиході чи напруженості. Водночас у більш світлих епізодах природа постає як джерело гармонії, спокою і надії, що відображає внутрішній стан героїв. Особливістю використання природних метафор у Б. Грінченка є також принцип психологічного паралелізму – коли стан природи співвідноситься з емоційним станом людини. Наприклад, весняне оновлення природи символізує духовне відродження, надію на краще майбутнє, що чітко простежується у його художній системі. Такий підхід дозволяє авторові створити глибший зміст, де зовнішній світ відображає внутрішній.

Природні метафори у творах письменника часто мають символічний характер. Образи дерев, землі, неба чи пір року можуть виступати як узагальнені символи життя, праці, часу або людської долі. Наприклад, дерево може уособлювати силу і витривалість, а зруйнована або виснажена земля – соціальні проблеми й труднощі селянського життя. У творі «Дуб» підкреслюється тісний зв'язок людини й природи, а також її значний вплив на людське існування. Ще однією важли-

вою функцією природних метафор є створення динаміки художнього простору. Завдяки зміні природних образів – дня і ночі, пір року, погодних умов – автор передає розвиток подій, зміну настроїв і життєвих обставин. Це робить текст більш живим, емоційно насиченим і образним (Єщенко, 2018).

У прозових творах Бориса Грінченка соціально-побутові та абстрактні метафори займають важливе місце, оскільки вони безпосередньо пов'язані з відображенням реального життя українського суспільства кінця XIX століття. Письменник, як представник реалістичного напрямку, прагнув правдиво показати умови існування селян, соціальну нерівність, бідність і моральні конфлікти, тому його метафорика тісно пов'язана з повсякденним життям людини та суспільними явищами. Соціально-побутові метафори у його прозі виникають на основі звичних для селянського життя образів – праці, землі, голоду, дому, родини. Через такі метафори автор не лише змальовує побут, а й передає соціальну напруженість і драматизм ситуацій. Наприклад, у творі «Без хліба» голод і бідність передано не лише прямо, а й через образи, що мають метафоричне забарвлення: життя селян постає як постійна боротьба, а нужда – як сила, що «тисне», «ламає» людину. Образ дитячого плачу, який «мов ножем серце крає», також має метафоричний характер і підсилює емоційний вплив соціальної проблеми.

В аналізованих метафорах часто використовується перенесення фізичних дій на соціальні явища: злидні можуть «душити», праця – «виснажувати до кісток», а життя – «гнути» людину. Це дозволяє конкретизувати складні соціальні процеси та зробити їх більш відчутними для читача. Через подібні образи Б.Грінченко показує не лише матеріальні труднощі, а й моральний стан людини, її пригніченість, відчай або, навпаки, внутрішню силу.

Поряд із соціально-побутовими важливе місце займають абстрактні метафори, які відображають узагальнені поняття: долю, правду, кривду, щастя, надію. У цій групі особливо помітною є тенденція до «оживлення» абстрактних явищ. Наприклад, правда може «мовчати» або «боротися», доля – «переслідувати», а надія – «згасати» чи «оживати». Такі метафори допомагають авторові надати абстрактним поняттям конкретності та емоційної виразності (Єщенко, 2018).

Згідно з дослідженнями, у творчості Б. Грінченка значне місце займає тематична група, пов'язана з абстрактними відношеннями, зокрема категоріями якості та оцінки, що свідчить про прагнення письменника узагальнювати явища дійсності через мовні засоби. Саме через такі метафори автор формує своє ставлення до соціальних процесів, підкреслює моральні цінності та ідеї справед-

ливості. Соціально-побутові й абстрактні метафори часто поєднуються між собою. Наприклад, конкретна життєва ситуація (бідність, праця, родинні труднощі) осмислюється через узагальнені категорії долі чи несправедливості. Це створює глибший зміст, коли індивідуальна історія героя перетворюється на відображення загальних соціальних проблем.

У творах письменника метафори нерідко об'єднуються в чіткі тематичні групи, які відображають різні сфери життя персонажів. Однією з найпомітніших є соціально-побутова група метафор, що передає умови життя українського села, бідність, працю та соціальну нерівність. Через образні порівняння й метафоричні вислови автор підкреслює важкість селянського існування, наприклад, коли життя персонажів подається як «непосильний тягар» або «вічна боротьба за шматок хліба». Це посилює реалістичність і емоційність тексту.

Групу метафор внутрішнього стану людини, які допомагають розкрити психологію героїв. Вони часто пов'язані з почуттями страху, відчаю, надії чи морального вибору. Внутрішній світ персонажів може передаватися через образи темряви, світла, бурі або тиші, що символізують емоційні переживання та зміни настрою. Важливими є також абстрактні метафори, які використано для узагальнення складних соціальних явищ. Наприклад, несправедливість може зображуватися як «кайдани», а доля людини – як «дорога без кінця». Такі образи дозволяють авторові піднятися від конкретних подій до філософських узагальнень про життя та суспільство. Ще однією характерною рисою є метафори морально-етичного змісту, що відображають протиставлення добра і зла, людяності й жорстокості. Вони часто формують ідейний стрижень творів і підкреслюють авторську позицію щодо суспільних проблем (Грінченко, 1990).

Висновки й перспективи. Аналіз тематичних груп метафор у творах Бориса Грінченка дає змогу зробити висновок, що ці тропи є одними з провідних художніх засобів його прози та виконують не лише естетичну, а й глибоку змістову функцію. За допомогою метафор письменник створює багатовимірну картину життя українського суспільства кінця XIX – початку XX століття, відображаючи як соціально-побутові реалії, так і внутрішній світ людини. Найбільш виразно у творах Б. Грінченка представлено соціально-побутові метафори, які підкреслюють важкі умови життя селян, соціальну нерівність і постійну боротьбу за виживання. Водночас метафори внутрішнього стану персонажів розкривають їхні емоції, переживання, моральні конфлікти та духовні пошуки, що дозволяє глибше зрозуміти психологію героїв. Абстрактні метафори сприяють узагальненню

соціальних явищ і перетворюють конкретні життєві ситуації на символічні образи, які мають філософське значення. Окремо варто відзначити морально-етичні метафори, що відображають протиставлення добра і зла і підкреслюють авторську позицію щодо суспільних проблем.

Подальше вивчення метафоричної системи у прозі Бориса Грінченка може бути спрямоване на більш детальний аналіз стилістичних особливостей його мови в різні періоди творчості. Перспективним є також порівняння метафоричних моделей Б. Грінченка з творчістю інших українських письменників того часу, що дозволить виявити спільні тенденції та індивідуально-авторські особливості. Окремої уваги потребує дослідження впливу народнопоетичної традиції на формування метафорики письменника, а також аналіз функціонування метафор у різних жанрах його прози. Це дасть змогу глибше зрозуміти художній світ автора та його внесок у розвиток української літературної мови.

Список використаних джерел

- Борис Грінченко біографія коротко. URL: <https://dovidka.biz.ua/boris-grinchenko-biografiya-korotko>
Глуховцева, І. (2008). Паремії у фольклорній спадщині Б. Грінченка. *Творча спадщина Бориса Грінченка й українська національна ідея*.
- Грінченко, Б. (1990). *Твори* (Т. 1–2). Київ: Наукова думка.
- Єщенко, Т. (2018). *Текстово-антропоцентричний вимір метафори українських поетів 1990-х: монографія*. Київ: Академвидав.
- Кравченко, М. (2001). *Мова і стиль творів Бориса Грінченка*: автореферат дисертації кандидата філологічних наук, Інститут української мови НАН України. Київ.
- Леснова, В. (2015). Засоби вираження оцінки в художніх творах Бориса Грінченка. *Українська мова*, 1, 111–116.
- Ніжнік, Л. І. (2022). Концептуальна метафора для опису концепту сумнів. *Закарпатські філологічні студії* / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». Т. 2, Вип. 25, 12–17.

References

- Borys Hrinchenko biography briefly. (n.d.). Retrieved from <https://dovidka.biz.ua/boris-grinchenko-biografiya-korotko>
- Hlukhovtseva, I. (2008). Paremii u folklorinii spadshchyni B. Hrinchenka. In *Tvorcha spadshchyna Borysa Hrinchenka y ukrainska natsionalna ideya*.
- Hrinchenko, B. (1990). *Tvory* (Vols. 1–2). Kyiv: Naukova dumka.
- Yeshchenko, T. (2018). *Tekstovo-antropotsentrychnyi vymir metafory ukrainskykh poetiv 1990-kh: monohrafiya*. Kyiv: Akademvydav.
- Kravchenko, M. (2001). *Mova i styl tvoriv Borysa Hrinchenka* (Abstract of PhD dissertation, Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, Kyiv).
- Lyesnava, V. (2015). *Zasoby vyrazhennya otsinky v khudozhnikh tvorakh Borysa Hrinchenka*. *Ukrainska mova*, 1, 111–116.
- Nizhnik, L. I. (2022). *Kontseptualna metafora dlya opysu kontseptu sumniv*. *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorod: Vydavnychi dim "Helvetyka", 2(25), 12–17.

THEMATIC GROUPS OF METAPHORS IN THE PROSE WORKS OF BORIS GRINCHENKO

Anastasia Sopiha, fourth-year student (bachelor) majoring in Philology at the Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

The article is devoted to the study of the metaphorical system in the prose works of Borys Grinchenko, which is considered as one of the key factors of his individual style and artistic thinking. In the writer's creative practice, metaphor appears not only as a means of figurative expression but also as a tool for deeper comprehension of social realities, the inner world of characters, and moral-ethical issues. The paper outlines the main thematic directions of metaphor usage, encompassing psychological experiences, natural phenomena, socio-domestic realities, and abstract categories. Such systematization makes it possible to trace the multidimensional nature of metaphors, its ability to combine the concrete and the generalized, the material and the spiritual, while forming the integrity of the artistic space. Particular attention is paid to the functions of metaphor in the writer's prose: it performs an aesthetic role by creating imagery and expressiveness, and a semantic role by shaping the author's position regarding social processes, moral values, and spiritual quests. Metaphor becomes a means of communication between author and reader, fostering emotional involvement and deeper understanding of the artistic content. The results of the study demonstrate that Grinchenko's metaphorical system is complex and represents one of the defining features of his work. It unites different thematic groups, ensures the coherence of the artistic world, and provides depth in depicting social and psychological realities. Thus, metaphor in the prose works of the writer emerges as a universal instrument that determines the individuality of his style and makes a significant contribution to the development of Ukrainian literature at the turn of the nineteenth and twentieth centuries.

Keywords: metaphor; prose; thematic groups; individual style; artistic space.